

Forum

Brede cultuur en specifieke cultuur

Thije Adams Zelfs mensen die op het gebied van cultuurbeleid werkzaam zijn, weten vaak niet waar dat beleid precies over gaat. Thije Adams laat zien waar dat toe kan leiden. Hij doet dat aan de hand van de Mededeling van de Commissie van mei vorig jaar over ‘een Europese agenda voor cultuur in het licht van de mondialisering’.

‘Algemeen wordt erkend dat cultuur moeilijk valt te definiëren’, zo meldt de *Mededeling van de Europese Commissie* op bladzijde 4 (Europese Commissie 2007). De lezer vermoedt dat al. Die heeft zich dan al een paar bladzijden lang afgevraagd waar het heen moet met een begripsbepaling die heen en weer schiet tussen antropologische breedte – ‘Cultuur moet worden gezien als een geheel van geestelijke en materiële kenmerken die een samenleving en een maatschappelijke groepering karakteriseren’ – en heel specifiek kunst. ‘Daartoe behoren literatuur, de kunsten, verschillende levenswijzen, waardestelsels, tradities en overtuigingen.’

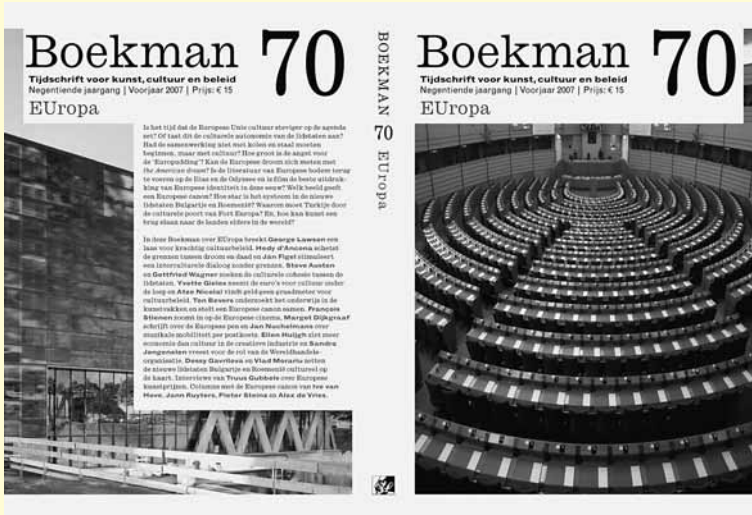
Als je zoiets leest in een beleidsstuk, dan weet je: dit komt niet meer goed. Cultuur in bredere zin en cultuur in meer specifieke zin zijn immers twee heel verschillende

zaken die je zorgvuldig uit elkaar moet houden. Dat is een eerste vereiste voor welke reflectie over cultuurbeleid dan ook.

Cultuur in *brede* zin heeft inderdaad te maken met ‘verschillende levenswijzen, waardestelsels, tradities en overtuigingen’. Met wat ook wel ‘de programmering van de geest’ wordt genoemd, waar een individu zich niet zo één, twee drie aan kan onttrekken. Die van niemand in het bijzonder zijn, maar van iedereen. En die meestal impliciet vastliggen en maar langzaam veranderen. Hoe mannen en vrouwen in een bepaalde samenleving met elkaar omgaan, de rol van religie, wat mensen eten en drinken en vooral hoe, wat mensen doen in hun vrije tijd, de zorg voor hulpbehoevenden, koopgedrag et cetera.

De overheid bij ons is hier in beginsel terughoudend. Zij stelt wel

regels, bijvoorbeeld als het gaat om veiligheid, om volksgezondheid, om overlast, of om het scheppen van gelijke kansen en eerlijke concurrentie, maar doorgaans bepaalt zij niet de uitkomsten van het spel. Het is, anders dan in totalitaire stelsels, aan burgers, aan de samenleving om – binnen grenzen – zelf richting te kiezen in dit soort zaken. En zelfs als onze overheid, onder meer via een discussie over waarden en normen, probeert iets terug te winnen van het vele terrein dat zij de afgelopen decennia heeft prijsgegeven bij het trekken van grenzen, dan gaat daar zelden of nooit de minister van cultuur voorop. Je kunt zelfs zeggen dat wie de openingstijden van winkels reguleert, of het onderwijscurriculum, rechtstreeks een grotere invloed uitoefent op de cultuur in brede zin dan die minister van cultuur.

Kunst en cultuur

Maar waarover gaat die dan? Over cultuur in *specifieke* zin. Wat dat is, laat zich het beste toelichten aan de hand van kunst, zonder dat dat overigens een hiërarchie inhoudt ten opzichte van bijvoorbeeld erfgoed, bibliotheken en media voor zover die ook tot het domein van cultuur specifiek en daarmee het cultuurbeleid worden gerekend.

Kunst heeft zich in het Westen geleidelijk aan een eigen positie verworven, eerst binnen en vervolgens ten opzichte van cultuur in bredere zin. Aanzetten daartoe zien we al in de Griekse tragedie. In de Middeleeuwen wordt die draad weer opgenomen en treedt vanachter de anonieme ambachtsman de individuele, signerende kunstenaar te voorschijn, die creëert en niet slechts herschept. Kunst krijgt vanaf dat moment een persoonlijke en daarmee een eigen-

zinnige, vaak kritische stem, die wat is, uitbreidt en contrasteert met wat kan zijn. Het verbeelde leven tegenover het geleefde. Van de verbeelding van de werkelijkheid tot de werkelijkheid van de verbeelding.

Een tegenstem tegenover samenleving, politieke macht, godsdienst, kortom tegenover alles wat samen de cultuur in bredere zin uitmaakt. In de negentiende eeuw groeit dat uit tot de pretentie dat waar de religie had gefaald, kunst de klus wel zou klaren. Voor minder dan verlossing deed Wagner het niet.

Ook dit geloof heeft de tijd niet onaangetast doorstaan. Maar de grondslagen voor ons kunst- en cultuurbeleid zijn niettemin nog steeds rechtstreeks daarop terug te voeren. Wij vinden het van belang dat de stem van de kunst vrij kan klinken en zijn zelfs bereid daarvoor met publieke middelen extra ruimte te verschaf-

fen. Net als trouwens voor wetenschapsbeoefening, voor onafhankelijke rechtspraak of voor een vrije pers. In het licht van de brede cultuur allemaal subsystemen die de samenleving als geheel het beste kunnen dienen, zo denken wij, met een zekere mate van onafhankelijkheid. Vanuit de gedachte dat die samenleving uiteindelijk beter af is met zo'n verscheidenheid aan stemmen, al leidt dat soms tot gedoe, dan met een nationaal unisono.

Verskil in binding

Maar achter dat antagonisme ten opzichte van cultuur breed gaat nog iets schuil wat zelden benoemd wordt, maar wat minstens zo belangrijk is, namelijk het verschil in binding dat van cultuur in brede zin en van cultuur in specifieke zin uitgaat.

Brede cultuur is naar zijn begrip datgene wat de leden van een bepaalde samenleving bindt in gedeelde opvattingen over hoe het is en hoe het hoort. Over betere, meer volledige of meer genuanceerde omschrijvingen zijn hele bibliotheken te raadplegen. Hier is vooral van belang dat brede cultuur intern bindt en extern uitsluit. Binnen bevinden zich de vrienden. Buiten zitten de vreemdelingen of, die stap is snel gezet, de vijanden. En de ergsten zijn dan uiteraard de vijanden die binnen zitten. Die moeten er zo snel mogelijk uit. De duisternis in.

Specifieke cultuur is in dit opzicht minder eenduidig, en kan heel goed fungeren als bondgenoot van brede cultuur – zoals in de verbinding met nationalisme in de negentiende eeuw. Nationale scholen op het gebied van de muziek, nationale schilders, dichters... Dat was de tijd dat in navolging van Herder het belang van groepsbinding werd benadrukt.

Maar toch, aan kunst kleef in dit

opzicht altijd iets van een onbetrouwbare partner. Want nauwelijks heeft de ene kunstenaar de gelofte van nationale solidariteit afgelegd, of de andere bekent zich tot de niet aan nationale grenzen gebonden republiek van de geest, om vervolgens van daaruit de eigen cultuur breed te bestoken. Ook die school heeft goede papieren. Goethe, maar hij was zeker niet de eerste, richtte zich bewust tot geestverwanten waar ook ter wereld, zoals hij zichzelf door verwanten van geest aangesproken voelde, ook als die kwamen uit een andere tijd of uit China. Hiermee tekent zich voor specifieke cultuur de mogelijkheid af van een binding die dwars staat op de binding die van brede cultuur uitgaat.

Brede cultuur bindt naar haar aard binnen een zuil. Op grond van waarden en normen. Hecht dus. Specifieke cultuur – en dan vooral kunst – gaat naar haar aard het liefst verbindingen aan, lichter, met gelijkgestemden, waar dan ook. Terwijl zuilgenoten die van operette houden, met esthetische distinctie worden genegeerd. In de tijd van het reëel bestaande socialisme had men voor dit soort klassenvijandschap behalve een woord ook een scheldwoord, namelijk kosmopolitisme.

Insluiten en uitsluiten

Het wordt tijd om de stand op te maken. Maar eerst nog een citaat: 'Cultuur brengt mensen bijeen door aan te zetten tot dialoog en hartstochten te wekken, op een wijze die verbindt in plaats van verdeelt', aldus de *Mededeling* op pagina 2. De realiteit is dat over de hele wereld steeds meer mensen bereid zijn om elkaar op grond van waarden die zij ontlene aan hun cultuur in brede zin, de schedel in te slaan. Iedere cultuur sluit in en sluit uit, zo hebben wij hiervoor

gezien. Dat moet het vertrekpunt vormen van een serieuze analyse. Niet een naïeve bezweringsformule.

Juist omdat specifieke cultuur vaak ook kritisch staat tegenover de eigen brede cultuur en zich kan verbinden met gelijkgezinde leden van andere culturen in plaats van zonder voorbehoud met de leden van de eigen groep, is specifieke cultuur in de ogen van machthebbers maar al te vaak verdacht. Dat kan tot drie reacties leiden.

Allereerst tot een geheel of gedeeltelijk verbod op cultuur specifiek. Politieke dan wel religieuze waarheden zeggen immers alles wat er te zeggen valt. Commentaar is dus overbodig en de werkelijkheid van de verbeelding al helemaal. Een helder standpunt. In zuivere vorm vrij zeldzaam, ofschoon minder dan wij wellicht zouden wensen. In afgezwakte vorm, denk ook aan Plato, echter in het geheel niet.

Ten tweede het andere uiterste, dat wij kennen uit eigen omgeving: specifieke cultuur krijgt zelfs publieke middelen mee om zich zo goed mogelijk en aan zo veel mogelijk mensen te laten zien. Ook dat is wereldwijd vrij zeldzaam. Als er elders al sprake is van vrijheid, dan eerder de vrijheid van de markt dan die van de staatssteun.

En dan de derde optie. Hier wordt van de specifieke cultuur, in gradaties, loyaliteit verlangd met de eigen brede cultuur, en geen 'tegenbinding', in de zin van Kees Schuyt. Dit is de vorm die waarschijnlijk het vaakst voorkomt.

Recent is door een Belgische kunstenaar en een Chinese curator een tentoonstelling gemaakt, waarbij klassieke portretten uit Vlaanderen en China telkens op elkaar werden betrokken. Eerst in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel. Vervol-

Thije Adams

is voormalig directeur Algemeen Cultuurbeleid en Internationale Zaken van het ministerie van OCW

gens in Peking. Maar toen deze tentoonstelling in de Verboden Stad arriveerde, werden de werken weer netjes naar nationaliteit gesplitst. De Vlaamse schilderijen kregen een prachtige plek toebedeeld, daar niet van. Maar de gedachte dat de Chinese portretten onder het oog van de bezoekers zomaar een gesprek aan zouden gaan met de Vlaamse in plaats van keurig met elkaar en met China, kwam de leiding in Peking onverdraaglijk voor.

Het is interessant om te bedenken wat 'culturele dialoog' betekent tegen de achtergrond van dit soort smetvrees. Maar dat is voor een volgende keer.

Literatuur

Europese Commissie (2007) *Mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's, 10 mei*. Brussel: Europese Commissie.